

๑

บทบาทของครอบครัวและชุมชนต่อการพัฒนาจิตใจ

โสภณ สุภาพงษ์

(ร่าง)

## บทบาทของครอบครัวและชุมชนต่อการพัฒนาจิตใจ

---

โดย คุณโสภณ สุภาพงษ์

กรรมการผู้จัดการใหญ่ บริษัท บางจากฯ (มหาชน)

28 สิงหาคม 2539

## ลำดับ

- 1) ความสัมพันธ์ของครอบครัว จิตใจ และ ร่างกาย
  - บ้านที่แน่นแฟ้นกับจิตใจ
  - การมีบ้านและความเป็นบ้านที่ปกป้องดูแลจิตใจทุกคน
  - พัฒนาที่จิตใจ สิ่งบอกความเป็น “คน”
  - ครอบครัว : สภาพแวดล้อมที่สร้างจิตใจ
  - ครอบครัวสร้างน้ำใจ สร้างความสุขด้วย “การให้” สร้างสติ สร้างการเรียนรู้จากความจริง
  - การพัฒนาคนคือการพัฒนาร่างกายและจิตใจ : การหาเงิน หาเงินช่วยพัฒนาร่างกาย การมีบ้านและการมีความเป็นบ้านช่วยพัฒนาจิตใจ
- 2) ชนบท : ร่างกายที่ยากจน ไม่มีบ้าน ไม่มีความเป็นบ้านจิตใจจะพัฒนาได้อย่างไร
  - สภาพข้อเท็จจริง
  - ไม่มีบ้าน ไม่มีความเป็นบ้าน ครอบครัวกระจัดกระจาย ร่างกายที่ยากจนพัฒนาจิตใจไม่ได้
  - เศรษฐกิจชุมชน พรบ. ป่าชุมชนความหวังของครอบครัวและจิตใจ
- 3) กรุงเทพฯ : ไม่มีความเป็นบ้าน ไม่มีจิตใจที่นั่น
  - ท้องถนน : ความทุกข์ในจิตใจ
  - ความยากจนในชนบท สร้างครอบครัวที่ไม่มีความเป็นบ้านในกรุง
  - วิธีการสอบแข่งขันเข้ามหาวิทยาลัยและวิธีการศึกษา สร้างความเครียดในครอบครัว
  - ทางออกของการให้ครอบครัวมีบทบาทในการร่วมพัฒนาจิตใจของคนในครอบครัว

(ร่าง)

## บทบาทของครอบครัวและชุมชนต่อการพัฒนาจิตใจ

โดย คุณโสภณ สุภาพงษ์

กรรมการผู้จัดการใหญ่ บริษัท บางจากฯ (มหาชน)

ผมเรียนมาทางวิทยาศาสตร์ เรียนมาทางวิศวกรรม ผมไม่เคยทำงานวิจัยและไม่เคยอ่านหรือทำงานทางด้านจิตใจ ฉะนั้นบทความที่ผมเขียนนี้คงจะเป็นความเห็นแบบง่าย ๆ ซึ่งเสนอตรง ๆ ออกมาจากความรู้สึก เพื่ออ่านกันแบบง่าย ๆ เสียมากกว่า

### 1) ความสัมพันธ์ของครอบครัว จิตใจ และร่างกาย

#### o บ้านแน่นกับจิตใจ

ในเรื่องของจิตใจ ในเรื่องของครอบครัวนั้นในส่วนตัวความรู้สึกผมอยากจะใช้คำว่า “บ้าน” มากกว่า ด้วยว่าเวลาที่ผมท้อแท้ เวลาที่ผมหมดหวัง หรือเมื่อเวลาที่ผมรู้สึกเหงา ผมจะกลับบ้าน บ้านในความรู้สึกผมก็คงจะไม่ใช่บ้านตามท้องถนนที่ใหญ่โตสวยงามบ้านในความรู้สึกผมก็คือบ้านที่เป็นของผม เพราะฉะนั้นผมก็จะกลับไปที่บ้านและจะต้องเป็นบ้านของผม ไม่ว่าบ้านนั้นจะเก่าแก่ทรุดโทรมอย่างไร ผมก็กลับบ้านของผม มันไม่ได้หมายถึงตัวบ้าน มันหมายถึงคนที่บ้าน คนที่บ้านที่จะคอยให้กำลังใจเรา คนที่บ้านที่จะอยู่ข้างเรา พร้อมที่จะเสริมให้เราแข็งแรง ตื่นขึ้นมาทุกเช้าพร้อมที่จะมีชีวิตใหม่ ออกมาต่อสู้พร้อมด้วยกำลังใจกำลังใจกาย บ้านที่จะให้ความมั่นใจแก่เราทุกวินาที ดังนั้นบ้านก็จะเป็นที่ที่เราหลับได้อย่างสนิท บ้านจะเป็นที่ที่จิตใจเราได้พักผ่อน ได้มีความแข็งแรงเพื่อที่จะเติบโตขึ้น

มา ที่จะตื่นขึ้นมาในตอนเช้า นอกจากนั้นแล้วผมยังคิดว่าคนโดยทั่วไปเมื่อได้ทำบางอย่าง ผิดพลาด คน ๗ นั้นก็อยากจะให้ใครสักคนรับรู้ว่าเขารู้ว่าเขาผิดแล้วเขาก็อยากจะเริ่มต้น ใหม่ ใครคนนั้นก็มียู่ที่บ้าน คนที่บ้านก็จะให้ชีวิตใหม่ ให้อภัยในทุกๆ ครั้งที่ผิดพลาด บ้านจึงเปรียบเสมือนที่พักพิงของมนุษย์ ที่จะตื่นเช้าขึ้นมาอย่างแจ่มใส พร้อมกับชีวิตใหม่ได้ ทุก ๗ วัน

เหตุการณ์สะเทือนขวัญที่ก่อให้เกิดความตระหนกแก่เราทุกคน ก็คือเรื่องของน้อง นุ่นที่ผ่านไปเมื่อเร็ว ๆ นี้ ซึ่งตามข่าวนั้นแม่จากน้องนุ่นไปโดยทิ้งให้อยู่กับพ่อเลี้ยง น้อง นุ่นอาศัยอยู่กับพ่อเลี้ยงและพี่ชายที่บ้าน น้องนุ่นอายุ 5 ขวบ น้องนุ่นถูกพ่อเลี้ยงข่มขืน จนถึงแก่ความตาย ถ้าหลักฐานนี้จะมองเห็นความเจ็บปวดร้าวของน้องนุ่นในวินาที ก่อนตาย นอกจากความเจ็บปวดที่เกิดกับร่างกาย แล้ว ณ วินาทีก่อนที่น้องนุ่นจะจาก โลกนี้ไปนั้น น้องนุ่นคงมีความรู้สึกถึงความเดียวดาย อ้างว้างและเปล่าเปลี่ยวเสียเหลือ เกิน เพราะว่าสิ่งที่มนุษย์ควรจะได้ไว้วางใจมากที่สุดคือบ้าน แต่บ้านนั้นก็ทำลายน้องนุ่นจน ถึงแก่ชีวิตด้วยความโหดร้าย น้องนุ่นมีบ้านแต่ไม่มีความเป็นบ้าน ถ้าน้องนุ่นยังมีชีวิตต่อมา สิ่งที่จะประทับอยู่ในจิตใจของน้องนุ่นคือความโหดร้ายของความเป็นบ้านของน้องนุ่น นั้นเอง

#### ๐ การมีบ้านและความเป็นบ้านที่ปกป้องดูแลจิตใจทุกคน

ผมมีบ้านและที่บ้านผมมีความเป็นบ้าน น้องนุ่นมีตัวบ้านในเชิงวัตถุและคนที่อยู่ ด้วยกันแต่ที่บ้านน้องนุ่นไม่มีความเป็นบ้าน การมีบ้านเป็นสิ่งสำคัญของมนุษย์ เพราะ มนุษย์ต้องการจะหลบสืบทและพักผ่อนอยู่ในที่ที่รู้สึกว่าเป็นของตนเอง คนทุกคนต้องการมี บ้าน แต่ความเป็นบ้านนั้นมีมากกว่านั้นออกไปอีก ความเป็นบ้านก็คือคนในบ้านนั้นมี ความผูกพัน เอื้อเฟื้อ พร้อมทั้งจะให้กำลังใจ ให้กำลังใจ ปกป้องดูแลจิตใจทุกคน คนที่บ้าน ที่จะอยู่เคียงข้างเสมอไม่ว่าในเงื่อนไขใด เพราะฉะนั้นบ้านมีผลต่อความแข็งแรงของจิตใจ คนเป็นอันมาก

## ๐ พัฒนาที่จิตใจ สิ่งที่บอกความเป็น “คน”

ในเรื่องของจิตใจ จิตใจของคนอยู่ที่ไหน เราคงจะต้องสังเกตในเรื่องนี้สักหน่อยว่า มนุษย์นั้นไม่ได้ประกอบแต่ร่างกาย คนเราเกิดมามีร่างกาย ร่างกายซึ่งสามารถสัมผัสกับสิ่งอื่นได้ ทำให้ได้เห็น ได้ยิน ได้สัมผัส ได้กลิ่น ได้รส เมื่อมนุษย์สัมผัสกับสิ่งนั้น มนุษย์ก็จะรู้สึก แล้วก็จะมีความจำหลังจากนั้นมนุษย์ก็就会有ความนึกคิด ชอบ ไม่ชอบ นึกคิดถึงความดี ความเลว นึกถึงการเป็นของเขา ของเรา กระบวนการนึกคิดนี้ได้ปลูกฝังยึดมั่นเป็นสำนึก อยู่ในจิตใจของมนุษย์วันแล้ววันเล่า ตั้งแต่เกิดมาเป็นตัวเป็นตน เกิดความเป็นคน ซึ่งประกอบด้วย

- ร่างกาย
- ความรู้สึก
- ความจำ
- กระบวนการนึกคิด
- จิตสำนึกในจิตใจ

จิตสำนึกเป็นส่วนสำคัญของจิตใจ มนุษย์นั้นต่างจากสัตว์และสิ่งของ สิ่งของมีแต่ร่างกาย สัตว์นั้นมีความรู้สึกและความจำ แต่สัตว์ไม่สามารถที่จะมีการนึกคิด แยกแยะผิดชอบชั่วดี หรือมีจิตใจที่มีสำนึก ดังนั้นในการพัฒนาคนเราคงจะต้องสนใจเรื่องการพัฒนาที่จิตใจ เพราะส่วนนี้ทำให้คนต่างจากสัตว์และวัตถุ การต่างจากสัตว์ในเรื่องของสำนึกในจิตใจนั้น ไม่ใช่ในส่วนที่ดีเสมอไป คนสามารถที่จะดีกว่าสัตว์มาก เพราะมีสำนึกที่ดี แต่คนก็สามารถที่จะเลวกว่าสัตว์มากถ้าสำนึกในจิตใจนั้นไม่ดี กระบวนการในการนึกคิดและจิตสำนึกจึงเป็นส่วนที่แตกต่างและบอกถึงความเป็นคน

ผมพบว่าลูกของผมคนเล็ก อายุ 9 ขวบ ชอบเปิด VDO เรื่อง LAND BEFORE TIME ซึ่งเป็นเรื่องของไดโนเสาร์ตัวเล็กๆ น่ารัก ชื่อ LITTLE FOOT ซึ่งได้พลัดพรากจากแม่ ซึ่งได้ตายจากไป เรื่องของ LITTLE FOOT ไดโนเสาร์ตัวเล็กๆ นี้ ลูกของผมดูครั้งแล้วครั้งเล่า

ทุกครั้งที่ดูลูกก็ต้องน้ำตาไหลร้องเพลงไปกับหนัง VDO เรื่องนั้น ลูกสาวคนโตมักจะมาบอกผมว่าพ่อดูซิ น้องเขาดู VDO เรื่องนี้สัก 10 ครั้ง จนจำได้แล้ว ความจริงลูกผมคงไม่ได้ดู VDO เรื่องนั้นด้วยความอยากจำ ลูกคงดูด้วยความอยากจะกลับไปสู่อารมณ์ความรู้สึก ลึกๆ ในจิตใจตรงนั้น อารมณ์ที่นึกคิดร่วมผูกพันในความเศร้า ความดีใจ ในส่วนนั้นอีกครั้งหนึ่ง อยากจะอยู่ในสภาพนั้นอีกครั้งหนึ่ง นั่นเป็นส่วนลึกๆ ในจิตใจของมนุษย์ที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสิ่งของและสัตว์โดยทั่วไป มนุษย์มีจิตใจ ดังนั้นถ้าจะพัฒนาคนก็ต้องเริ่มที่จิตใจ

#### ๐ ครอบครัว : สภาพแวดล้อมที่สร้างจิตใจ

จิตใจมีความสำคัญอย่างไร จิตใจนี้เป็นจุดเริ่มต้นของวิถีชีวิตวิถีที่จะเลือกทางดีทางชั่ว ซึ่งนำไปสู่วิถีคิดและพฤติกรรมภายใต้วิถีคิดนั้น จิตใจนี้เกิดขึ้นได้อย่างไร ในเบื้องต้นจิตใจคงจะมีผลมาจาก DNA และกรรมเก่าพอสมควร แต่ในโลกของชีวิตตั้งแต่เกิดมา จิตใจก็มีผลกระทบจากการสัมผัสกับสภาพแวดล้อม สภาพแวดล้อมที่สะสมเข้ามามีผลต่อการรับรู้ความรู้สึก กระบวนการนึกคิดและฝังลึกลงไปในจิตสำนึกของคน กระบวนการของสภาพแวดล้อมนี้ได้สะสมความเป็นคนให้กับคน ๆ นั้น สภาพแวดล้อมที่สำคัญที่สุดของคน และคนใช้เวลาาร่วมด้วยมากที่สุดก็คือความเป็นบ้านหรือครอบครัว สภาพของครอบครัวเป็นส่วนสำคัญที่จะสร้างจิตใจให้กับมนุษย์ไม่ว่าจะในทิศทางใด

#### ๐ ครอบครัวสร้างน้ำใจ สร้างความสุขด้วย “การให้” สร้างสติ สร้างการเรียนรู้จากความจริง

เมื่อเรานึกถึงครอบครัว ทำไมครอบครัวจึงสำคัญมากต่อสภาพจิตใจของคน เวลาผมอยู่ที่บ้าน ผมชอบออกไปเดินข้าง ๆ บ้าน ซึ่งเป็นถนนในซอย ผมเคยพบคุณยายอายุประมาณ 60-70 ปี ยายต้องหาบของขาย ยายหาบไข่ปิ้งและข้าวเกรียบงา ซึ่งสุดแสนจะหนัก ผมพบยาย ผมก็อยากจะคุยกับยาย ผมถามยายว่ายายอายุมากขนาดนี้แล้ว ทำไมยาย

ถึงจะต้องมาหาบของขาย ยายตอบว่า ยายมาจากสุรินทร์ แต่ที่ทำให้ยายต้องมาหาบของขาย ก็เพราะว่ายายอยู่ที่สุรินทร์ ลูกของยายมาทำงานในกรุงเทพฯ ธรรมดา ลูกของยายส่งเงินให้ ยายอยู่เสมอ แต่ตอนนี้ ลูกไม่ได้ส่งเงินมาให้ 2-3 เดือนแล้ว ยายไม่รู้ว่าลูกอยู่ที่ไหน ยายไม่มีเงิน ไม่มีกิน ยายจึงต้องตามคนในหมู่บ้านที่เข้ามาก่อสร้างในกรุงเทพฯ ยายคิดว่า ยายจะหาบของขายสัก 2-3 เดือน พอมีเงิน ยายก็จะกลับบ้าน ผมนั่งคุยกับยาย ผมก็ถามยายว่า ยายขายข้าวเกรียบงาอันละเท่าไร ข้าวเกรียบงาของยายนั้น อันใหญ่พอสมควร ยายบอกว่า ยายขาย 3 อัน 10 บาท ผมอยากจะช่วยยาย ผมก็ขอยายซื้อ 20 บาท ยายก็หยิบข้าวเกรียบงา 5 อัน 6 อัน แล้วก็หยิบอันที่ 7 อันที่ 8 ใส่ถุงให้ผม ผมถามยายว่าทำไมต้องแถมให้ผมละ ทั้ง ๆ ที่ขณะที่ซื้อนั้นผมผูกเน็คไท ผมแต่งตัวดีกว่ายายมากนัก ผมจำได้ว่ายายได้เอื้อมมือมาจับที่ไหล่ผม แล้วยายก็พูดว่า คุณอุตสาหกรรมคุยกับยาย ยายรักคุณเหมือนลูก ครับ คนจนมักจะมีน้ำใจต่อคนรวยกว่าเสมอ ยายมีน้ำใจ ยายอยากจะแถมด้วยจิตใจให้กับคนที่ยายรัก แต่สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ ยายไม่ได้เรียนหนังสือ น้ำใจของยายไม่ได้มาจากการเรียนหนังสือ ยายไม่ได้จบดอกเตอร์ จิตใจที่ดีของยายนั้นมาจากครอบครัวของยายในชีวิตเมื่อก่อนมาจากชุมชนที่ยายอยู่ เราจะพบว่าการพัฒนาในช่วงหลังนี้ ได้ทำลายครอบครัวและชุมชนในชนบท พร้อมกับจิตใจที่ดิ่งมานั้นลงไปอย่างมากมาย ยายก็เป็นส่วนที่ได้รับผลกระทบจากสิ่งนั้น ผมไม่ทราบว่ายายจะมีจิตใจที่ดีอย่างนี้ไปอีกนานสักเท่าไร แต่ที่แน่นอนก็คือการมีจิตใจที่ดีของยายนั้นไม่ได้มาจากการศึกษา จิตใจที่ดีของยายมาจากครอบครัวและชุมชนของยาย ที่ยายได้เคยใช้ชีวิตมาตลอดจนกระทั่งอายุ 60-70 ปี

ความเป็นครอบครัวเป็นกระบวนการที่สำคัญในการปลูกฝังจิตใจของคนยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ ในครอบครัวหนึ่ง ๆ เราจะเห็นการเกิด เห็นการเติบโต เห็นการเปลี่ยนแปลงของชีวิตน้อย ๆ การเปลี่ยนแปลงและการเกิดเป็นธรรมชาติของชีวิตประการหนึ่ง ซึ่งสามารถเรียนรู้ได้ในครอบครัว ครอบครัวยังให้เราเรียนรู้ในเรื่องของการสร้างความสุข ในขณะที่คนทั่วไปจะคิดว่าความสุขคือการได้ แต่สิ่งนั้นมักจะไม่ได้เกิดในครอบครัว ในครอบครัวเราจะมีประสบการณ์ว่า “ความสุข” คือ “การสร้าง” และ “การให้” ไม่ใช่ “การได้” ทุก ๆ คนพยายามสร้างบรรยากาศ พยายาม “ทำให้” กับคนอื่นในครอบครัวโดยไม่มีเงื่อนไข จิตใจ

ของคนสามารถเรียนรู้ได้จากสภาพแวดล้อมนี้โดยไม่รู้สีกตัว ถึงความรู้สึกยินดีเมื่อได้ให้ผู้อื่น ความรู้สึกยินดีเมื่อได้รับจากคนในครอบครัว เราเรียนรู้เรื่องการสร้างความสุขด้วยการให้ จากในครอบครัว และสิ่งเหล่านี้ก็ได้สร้าง “วินัย” ขึ้นในชีวิตคน วินัยที่จะทำดีให้กับผู้อื่น วินัยที่จะควบคุมตัวเอง ไม่ใช่การที่ใครมาควบคุม วินัยที่จะสร้างความคิดและก็มีใจด้วยตัวเอง สิ่งสำคัญที่สุดก็คือครอบครัวได้ให้สติกับคน ทุก ๆ ครั้งที่เราประสบความสำเร็จ ยินดี เราก็จะไม่โลดจนลืมครอบครัว เราจะกลับมาที่ครอบครัว ซึ่งพร้อมที่จะดีใจกับเราในขณะที่เสียใจครอบครัวก็ยังอยู่ด้วยกันกับเรา ครอบครัวจะเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่ไม่ทำให้คนหลุดลอยออกไปจากการยับยั้งชั่งใจ ไม่ว่าจะดีใจหรือเสียใจ

### ครอบครัวสร้างการเรียนรู้จากความจริง

- ๐ การพัฒนาคนคือการพัฒนาร่างกายและจิตใจ : การหาเงิน หาเงินช่วยพัฒนา  
ร่างกาย การมีบ้าน และการมีความเป็นบ้านช่วยพัฒนาจิตใจ

แผนพัฒนาฉบับที่ 8 เน้นที่การพัฒนาคน ซึ่งคงจะต้องประกอบด้วยร่างกายและจิตใจ อย่างไรก็ตาม “จิตใจที่ดี” นั้น จะคงอยู่ได้ก็จะต้องตั้งอยู่บน “ร่างกายที่มีกินและแข็งแรง” และ “ครอบครัวที่สมบูรณ์ที่มีบ้านและมีความเป็นบ้าน”

- 2) ชนบท : ร่างกายที่ยากจน ไม่มีบ้าน ไม่มีความเป็นบ้าน จิตใจจะพัฒนาได้อย่างไร

- ๐ สภาพข้อเท็จจริง

ถ้าพิจารณาถึงผลการพัฒนาประเทศจากอดีตจนถึงปัจจุบันจะพบว่าการพัฒนาเศรษฐกิจรุดหน้าไปด้วยดี แต่มีปัญหาเรื่องช่องว่างของรายได้ห่างกันมากขึ้น ในขณะที่ทรัพยากรเหลือน้อย และรายได้เกษตรกรตกต่ำ ตัวเลขที่ยืนยันคือ ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา

กลุ่มคน 20 เปอร์เซ็นต์ ที่มีรายได้สูงสุดของประเทศ เมื่อก่อนมีสัดส่วนรายได้ 49 เปอร์เซ็นต์ เดียวนี้มีรายได้เกือบ 60 เปอร์เซ็นต์ของรายได้ประชาชาติ กลุ่มคนที่จนที่สุด 20 เปอร์เซ็นต์ สุดท้ายมีสัดส่วนรายได้ลดลงจาก 6 เปอร์เซ็นต์ เหลือ 3.5 เปอร์เซ็นต์ สรุปได้ว่าช่องว่างของรายได้ระหว่างกลุ่มคนรวยและคนจนห่างกันมากขึ้น

เมื่อวิเคราะห์ในภาคเกษตร ซึ่งเป็นคน 60 เปอร์เซ็นต์ของประเทศจะเห็นได้ว่าเมื่อปี 2508 มีรายได้ทางการเกษตรอยู่ 33 เปอร์เซ็นต์ ของรายได้ประชาชาติ ปัจจุบันลดลงมาเหลือ 11 เปอร์เซ็นต์ คือ ใน 30 ปีที่พัฒนามาสัดส่วนรายได้ทางการเกษตรลดลง 3 เท่า แต่หากรวมรายได้นอกภาคการเกษตรด้วยแล้วจะเป็น 23 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งแปลว่าเกษตรกรมีรายได้เสริมมากกว่ารายได้ทางการเกษตร รายได้นอกภาคการเกษตรนี้มีส่วนสร้างปัญหาสังคมสูง เพราะได้มาจากการระเห่ร้อนขายแรงงาน ประกอบอาชีพบริการ ฯลฯ ร่างกายที่ยากจนได้เดินเข้าสู่ภาวะไม่มีบ้าน

ถ้าวิเคราะห์ถึงปัญหาภาคเกษตรก็ต้องพิจารณาเชื่อมโยงถึงเศรษฐกิจทั้งระบบคือ เท่าที่พัฒนามา 30 ปี ปรากฏว่าทรัพยากร ป่าไม้ น้ำ แร่ธาตุ รวมทั้งระบบการศึกษาและภาษี ได้ถูกใช้เพื่อขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม ซึ่งมีผลต่อความเจริญของเมืองเป็นส่วนใหญ่ และระบบบริหารจัดการการใช้ทรัพยากรของประเทศเป็นลักษณะการให้สัมปทานผูกขาด เพื่อเอาทรัพยากรมาใช้ นอกจากนั้นคนเมืองที่รวยขึ้นก็ยังออกไปซื้อป่า ซื้อเกาะมาเป็นของตน ผลก็คือทรัพยากรหมด แต่เมืองรวยขึ้น “เกษตรกรยากจนลง” การประกาศกฎหมายป่าไม้ หักที่ชาวบ้านชนบททำให้คนชนบทหลาย ๆ ล้านครอบครัว กลายเป็นผู้ที่ “ไม่มีบ้าน” เพราะมีที่ทำกินอยู่บนที่ผิดกฎหมาย

จากข้อเท็จจริงดังกล่าวข้างต้นเกษตรกร จึงมีทางเลือก 2 ทาง คือ

- บุกรุกป่าสงวนมากขึ้น ซึ่งเกิดปัญหาขัดแย้งกับรัฐ หรือ
- แรงงาน รวมทั้งเด็กและผู้หญิงระเห่ร้อน อพยพทั้งถิ่นเข้ามาหางานทำในเมือง ซึ่งนับวันจะมีมากขึ้นเพราะเมืองมีความต้องการแรงงานสูง แต่ก็ทำให้เมืองแออัดและก่อปัญหาสังคมตามมา

ครอบครัวในชนบทไม่ได้ร่วมในความสมบูรณ์พูนสุขของการเติบโตทางเศรษฐกิจแต่อย่างใด ได้ร่วมแต่การพลัดพรากจากกัน ครอบครัวแตกกระจายระเห่ร่อนจากกันไป “ไม่มีความเป็นบ้าน” ข้อเท็จจริงเหล่านี้เกิดขึ้นซ้ำซากมากกว่า 30 ปีแล้ว ซึ่งสาเหตุสำคัญคือ การพัฒนาที่ไม่สมดุลย์ระหว่างเมืองและชนบทโดยไม่ตั้งใจจากหลาย ๆ ปัจจัย

๐ ไม่มีบ้าน ไม่มีความเป็นบ้าน ครอบครัวกระจัดกระจาย ร่างกายที่ยากจน พัฒนาจิตใจไม่ได้

เมื่อไปในชนบทเราจะพบเด็กเล็ก ๆ จำนวนมากที่นั่งเฝ้ารอคอยทุก ๆ วันที่บ้านใด บ้าน รอคอยว่าเมื่อไหร่พ่อและแม่ที่ไปหากินในกรุงเทพฯ จะกลับมา หลายครั้งความหวังของเด็กก็เป็นเพียงความหวังลม ๆ แล้ง ๆ เด็กที่ยังต้องการพ่อแม่กอด เด็กที่ต้องการการพัฒนาทางจิตใจ จากการสัมผัสและเรียนรู้ ครอบครัวของเด็กเหล่านี้ไม่มี “ความเป็นบ้าน” เหลืออยู่ หลายครอบครัวอยู่บนที่ป่าสงวนทำให้อยู่ในสภาพ “ไม่มีบ้าน” ไม่มีบ้านของตนเองที่จะหลับได้อย่างสนิท ไม่มีโอกาสหลับอย่างมีความหวังในวันรุ่งขึ้น มีแต่ความกังวล ท้อแท้ เศร้าหมอง ร่างกายที่ยากจนของเขาทั้งหลายไม่สามารถเป็นที่ตั้งของจิตใจที่ดีได้อย่างมีความหวัง

๐ เศรษฐกิจชุมชน พรบ. ป่าชุมชน ความหวังของครอบครัวและจิตใจ

ทำไมต้องเน้น “ชุมชน”

จริง ๆ แล้วการพัฒนามีหลายระดับ ตั้งแต่ “ตัวคน” “ครอบครัว” “ชุมชน” และ “สังคม” แต่ละระดับต้องสัมพันธ์และเชื่อมโยงกัน เช่น สังคมจะทำอะไรให้กับชุมชน ชุมชนจะทำอะไรให้กับครอบครัว ครอบครัวจะทำอะไรให้จิตใจคน

ในการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ การเลี้ยงชีพ จิตใจ หรือเรื่องอื่นๆ ควรเริ่มที่ชุมชนด้วยเหตุผลสำคัญ 2 ประการ คือ

- ประการแรก “ตัวคน” ในชนบทค่อนข้างอ่อนแอและยากจน ถ้าไปเริ่มที่แต่ละคน จะประสบความสำเร็จได้ยาก แต่ถ้ารวมเป็นกลุ่มชุมชนก็จะสามารถ สร้างกำลังใจแก่กัน สร้างปัญญา มีการปรึกษาหารือ รวมทั้งช่วยใน เรื่องอื่น ๆ ด้วย ก็จะสำเร็จได้ง่ายขึ้น
- ประการที่สอง “รัฐ” หรือคนภายนอกจะเข้าไปช่วยพัฒนาลงลึกถึงระดับ “ตัวคน” จะมีประสิทธิภาพน้อยกว่าชุมชนช่วยกันเอง ดังนั้นความช่วยเหลือ ควรเน้นลงไปในระดับชุมชนก่อนเพื่อให้ชุมชนไปช่วยตัวคนต่อไป

### **เศรษฐกิจชุมชน กระบวนการกลุ่มนำไปสู่การเรียนรู้ และการพัฒนาจิตใจของชุมชน**

การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนต้องหากิจกรรมหรือตัวนำที่เป็นการพัฒนาศักยภาพ ของคนและเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของเขามากที่สุด ซึ่ง “เศรษฐกิจชุมชน” จะเป็นคำตอบที่ เหมาะสมที่สุด ถ้าถามว่าการประกอบธุรกิจเป็นอาชีพเสริมการเกษตรต้องมีปัจจัยอะไรบ้าง คำตอบคืออย่างน้อยต้องมี 6 ประการคือ การตลาด การจัดการ ทุน ข้อมูล แรงงาน วัตถุดิบ ทั้งหมดนี้ชนบทไม่มีอะไรเลยนอกจากแรงงาน สำหรับการตลาด การจัดการ ทุน ข้อมูล วัตถุดิบ มีบ้างไม่มีบ้าง แต่ถ้ามีภาคธุรกิจไปช่วยชุมชนให้เกิดธุรกิจ (PARTNERSHIP) เช่นช่วยเรื่องการตลาด การจัดการ และทุน โดยเริ่มต้นให้ชุมชนลงมือดำเนินการเป็นเจ้าของ เองตั้งแต่คิด ทำ บริหารจัดการ และแบ่งปันผลประโยชน์ซึ่งจะ เกิดการเรียนรู้การจัดการ การตลาดอย่างเป็นระบบได้ ซึ่งนำไปสู่การศึกษา การเรียนรู้ นอกกระบบตามธรรมชาติ กระบวนการกลุ่มในการเลี้ยงชีพร่วมกันอย่างเปิดเผย โปร่งใส จะทำให้เกิดการเน้นอาชีพที่ สุจริต และมีการควบคุมจริยธรรมของกลุ่มกันเอง และเมื่อเศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็ง ก็จะนำไป สู่การพัฒนาในเรื่องอื่นๆ โดยอัตโนมัติ เช่น เรื่องสังคม วัฒนธรรม และที่สำคัญชุมชนที่มี กิจกรรมทางเศรษฐกิจมีรายได้มักจะแบ่งรายได้ 2 ถึง 3 เปอร์เซ็นต์ มาสนับสนุนเรื่องสังคม เช่น ศูนย์เด็กเล็ก นำเงินไปพัฒนาทางด้านโภชนาการของชุมชนให้การศึกษาแก่ลูกหลาน หรือใช้สำหรับช่วยเหลือค่าเจ็บป่วยของคนในชุมชนเป็นต้น ทั้งหมดจะช่วยทางด้านจริยธรรม ซึ่งเป็นจิตใจของชุมชนให้เกิดขึ้นด้วย ในขณะเดียวกันก็สามารถใช้กระบวนการเศรษฐกิจมา สนับสนุนบทบาทของสตรีได้ด้วย มีหลายกลุ่มที่สตรีเข้ามามีบทบาทในการจัดตั้งการดำเนิน

ธุรกิจจนประสบความสำเร็จด้วยดี ฉะนั้นเศรษฐกิจชนบทจะเป็นตัวการทำให้เกิดการพัฒนาการเรียนรู้ และนำไปสู่การพัฒนาด้านวัฒนธรรม จริยธรรมและจิตใจของชุมชนอย่างต่อเนื่องอีกหลายประการ

กระบวนการเลี้ยงชีพของชุมชนจะทำให้ครอบครัวในชุมชนสามารถกลับมาอยู่ด้วยกัน มีความเป็นครอบครัวที่จะทำให้เกิด การพัฒนาจิตใจใน พ่อ แม่ ลูก มีร่างกายที่มีกินเพียงพอ ที่จะให้จิตใจที่ดีตั้งอยู่ได้

พรบ.ป่าชุมชนถ้าเป็นไปได้ก็เป็นความหวังที่จะช่วยทำให้ครอบครัวคนยากจนในชนบทพอมีผืนป่าที่จะดูแล ที่ชุมชนจะใช้ร่วมกัน ที่ที่พอเรียกได้ว่า “มีบ้าน” ที่จะให้จิตใจได้พักผ่อนและมีการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น

### 3) กรุงเทพฯ : ไม่มีความเป็นบ้าน ไม่มีจิตใจที่นั่น

#### o ท้องถิ่น : ความทุกข์ในจิตใจ

เช้าวันหนึ่งในกรุงเทพฯ ผมนั่งรถไปรู้สึกอึดอัดเพราะรถติดอยู่ในถนนเกือบ 2 ชั่วโมง มองไปนอกรถเห็นคนยืนรอรถเมล์จำนวนมากอยู่ในสภาพเหม่อลอย เด็กผู้หญิงเล็กๆ ต้องซ่อนมอเตอร์ไซด์รับจ้าง ผมนึกถึงแม่ของเด็กที่จำใจจะต้องให้ลูกเสี่ยงชีวิตทุกๆ วัน ด้วยตนเอง เนื่องจากต้องใช้เวลาทำมาหากินเพื่อพอยังชีพ คนบนรถเมล์ก็อยู่ในสภาพกังวล ผมมองไปที่ถนนหาคนที่แสดงถึงความสุขไม่เจอ ทำไมชีวิตของคนหลายล้านคน จะต้องถูกกดตัน ทำไมต้องอยู่กับสิ่งไม่มีความสุขเลยทุกวัน ทำไมถึงไม่อยู่ด้วยการมีความหวัง ทำไมเด็กเล็กจะต้องลำบาก ทำไมผู้หญิงจะต้องลำบาก ทำให้ผมรู้สึกว่าตัวเองดีกว่าอีกหลายล้านคนที่อยู่รอบตัวเรา มันเกิดคำถามว่าทำไมคนจำนวนมากจะต้องอยู่กับชีวิตอย่างนี้ ทุกๆ คนจะสามารถเป็นกำลังของประเทศ เขาจะผูกพันต่อรัฐ ต่อบ้านเมืองได้อย่างไร ในเมื่อชีวิตมีทุกข์ ผมคิดว่าเป็นเรื่องใหญ่ เหมือนกับเราทุกคนไกลจากความเป็นบ้านถึงแม้ว่าคนในเมือง

ส่วนใหญ่มีบ้าน บ้านก็คงจะเป็นอะไรที่เศร้าหมองคงไม่มีสภาพความเป็นบ้าน ความทุกข์ มันครอบงำ ทั้งร่างกายจิตใจ คนจำนวนมากเหน็ดเหนื่อยเกินกว่าจะมีเวลาปกป้องดูแลใครที่บ้านได้อีกแล้ว บทบาทของครอบครัวในการพัฒนาจิตใจมีเหลือน้อยเต็มที

#### ๐ ความยากจนในชนบท สร้างครอบครัวที่ไม่มีความเป็นบ้านในกรุง

คนจนจำนวนมากที่ต้องระเห่เร่ร่อน มาจากต่างจังหวัดทั้งผู้หญิงผู้ชาย ทุกคนมักกัน คนละทิศละทางมาทำงานก่อสร้าง ขายบริการ ฯลฯ ผู้ชายหลายคนหาผู้หญิงเป็นภรรยาเพียง เพื่อจะแบ่งค่าแรงจากผู้หญิงไว้กินเหล้า การมีลูกก็เป็นการบังเอิญไม่มีความผูกพันใดๆ เด็ก จึงถูกล่วงเกิน ถูกทำร้ายบ่อยๆ จนซาชิน บางคนมาอยู่ห้องเช่า ชีวิตที่โดดเดี่ยวไม่ต้องคิดถึงใคร ไม่ได้รับน้ำใจจากใคร ทำดีไม่มีใครรู้ ทำชั่วก็ไม่มีใครรู้ ไม่มีชุมชนเฝ้ามอง สภาพเหล่านี้ ไม่มีผลดีใด ๆ ต่อการพัฒนาจิตใจคน

#### ๐ วิธีการสอบแข่งขันเข้ามหาวิทยาลัยและวิธีการศึกษา สร้างความเครียดในครอบครัว

ระบบการศึกษาปัจจุบันไม่ได้เอื้ออำนวยให้คนได้เรียนในสิ่งที่รัก ไม่ได้ให้โอกาส พัฒนาการเรียนรู้เต็มศักยภาพที่มีของตน ระบบการศึกษานเน้นการแข่งขันระหว่างคน การสอบแข่งขันเข้ามหาวิทยาลัยแบบแพ็คตัดออก และการที่ต้องกวดวิชาได้ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาทางด้านจิตใจของเด็กและครอบครัว วิธีการสอบแข่งขันเข้ามหาวิทยาลัยได้ส่งผลให้เกิดการเรียนแบบเคร่งเครียด แข่งขันสอบเข้าและเน้นการจำในระบบการสอนในโรงเรียน มัธยม ประถม และอนุบาล เด็กนักเรียนชั้นประถมควรจะได้ครูประจำชั้น 1 คน เป็นเสมือน เพื่อนที่โรงเรียนที่เด็กจะได้รู้จักและผูกพัน เด็กน่าจะเป็นศูนย์กลางที่ครูจะพาวิชาต่างๆ มา สอนให้สอดคล้องกับการพัฒนาจิตใจของเด็ก แต่ในปัจจุบันโรงเรียนประถมใช้วิชาเป็นศูนย์กลาง เด็กนักเรียนเล็กๆ จะต้องไปเจอกับครู 12-13 คน เพื่อสอน 12-13 วิชา เด็กต้องวิ่งไปชนกับวิชา ในวันหนึ่งๆ เด็กจะต้องเตรียมอารมณ์สำหรับครู 7-8 คนที่ไม่เหมือนกัน ครูเองก็ไม่มีเวลากับเด็ก เพราะต้องสอนเด็กจำนวน 500-600 คน ในหลายห้องเรียนจึง

ไม่สามารถจำเด็กได้ จำได้แต่วิชา โรงเรียนจึงข้ามความเป็นคนและจิตใจของเด็ก ไปสู่การเน้นวิชาให้จำ เด็กจะมี ความเครียดสูง ซึ่งจะนำกลับมาบ้าน และทุกคนต้องเผชิญกับการเดินทางที่ใช้เวลายาวนานในแต่ละวันบนท้องถนน สภาพเหล่านั้นคงจะไม่เกื้อกูลบทบาทของครอบครัวในการพัฒนาจิตใจซึ่งกันและกันนัก

ความจริงแล้วถ้าหากในต่างประเทศใช้วิธีสอบแข่งขันเข้ามหาวิทยาลัย คนไทยคงเข้าเรียนได้น้อยมาก แต่ปรากฏว่าเขาใช้วิธีเปิดโอกาสให้คนได้เข้าไปพัฒนาการเรียนรู้ของตนอย่างเต็มที่ คนไทยจึงเข้าไปเรียนได้มากและเรียนได้ดี

#### ๐ ทางออกของการให้ครอบครัวมีบทบาทในการร่วมพัฒนาจิตใจของคนในครอบครัว

การทำให้สมาชิกของทุกครอบครัว มีบ้านและมีความเป็นบ้านคือได้มีเวลาเพียงพอที่จะใช้เวลาด้วยกันได้มากขึ้น มีความอ่อนเพลียและความเครียดน้อยลง ก็จะมีเวลาปกป้องดูแลกัน มีเวลาเพียงพอที่กระบวนการพัฒนาสำนึกในจิตใจของแต่ละคนในครอบครัว ระหว่าง พ่อ แม่ ลูก คนชรา คนในบ้าน ได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติ มีเวลาให้กับต้นไม้ สัตว์ ฯลฯ นอกจากนั้นครอบครัวควรมีสถานที่ที่เป็นลานชุมชนเพื่อการพบปะสื่อสารของชุมชน ซึ่งจะช่วยให้เกิดสำนึกชุมชนที่ช่วยเกื้อหนุนการพัฒนาจิตใจของครอบครัวและบุคคล ประเด็นสำคัญบางประเด็นที่จะช่วยให้สมาชิกครอบครัวคือ เด็ก พ่อแม่ คนชรา ได้มีช่องว่างให้จิตใจมีความอิสระจากความเครียด น่าจะเป็นดังนี้

- เร่งกระจายรายได้และเสริมสร้างการพัฒนาอาชีพให้กับชุมชนในท้องถิ่นชนบท ซึ่งจะส่งผลดีต่อการลดการแออัดและปัญหาสังคมในกรุงเทพฯ รวมทั้งเกิดผลดีสร้างความเท่าเทียมในการเรียนรู้ให้กับชีวิตของคนในชนบทด้วย
- การมีมหาวิทยาลัยอย่างพอเพียง ให้โอกาสเด็กทุกคนได้เรียนรู้ในสาขาที่รัก ให้โอกาสเด็กทุกคนได้พัฒนาการเรียนรู้และศักยภาพของแต่ละคนได้อย่างเต็มที่ เลิกการสอบเข้า

มหาวิทยาลัยแบบแข่งขันเพื่อคัดคนแพ้ออกด้วยวิธีการแบบจำกัดแคบ ๆ ไม่ควรลืมว่าหน้าที่ทางการศึกษาคือทำให้ทุกคนมีโอกาสพัฒนา สิ่งเหล่านี้จะส่งผลไปยังโรงเรียนทุกระดับและจะช่วยลดความเครียด สร้างเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับพ่อ แม่ ลูก และครอบครัวได้อย่างคาดไม่ถึง

- ปฏิรูปการศึกษาในระบบโรงเรียน ให้เด็กได้เรียนรู้จากกระบวนการกลุ่ม ให้เรียนรู้การเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือ เรียนรู้วิธีการหาความรู้จากความจริง ฯลฯ ซึ่งจะช่วยพัฒนาด้านจิตใจ แทนการสอนในปัจจุบันที่เน้นการจำวิชาจำนวนมาก เด็กมีความอ่อนเพลีย ความกลัว ความกังวล ความเครียดที่จะสะสมกลับมาสู่บ้าน ที่ซึ่งพ่อแม่เองก็ได้รับความเครียดจากการทำงานและการเดินทางในแต่ละวัน เด็กระดับประถมควรใช้เวลาเรียนที่โรงเรียนหรือในห้องเรียนลดลง
- เร่งดำเนินการแก้ไขปัญหาการเดินทางด้วยระบบขนส่งมวลชน และแก้ไขปัญหามลพิษเพื่อให้ทุก ๆ ชีวิตมีช่องว่างสำหรับครอบครัวมากขึ้น
- ควรสร้างให้สถานที่พักผ่อน ลานสำหรับชุมชนให้มีมากขึ้นอย่างรวดเร็ว มีสถานที่ที่ครอบครัวสามารถทำกิจกรรมเรียนรู้ร่วมกันได้ทั้งทางจิตใจ วัฒนธรรม ศิลปกรรม และการทำประโยชน์ต่อผู้อื่นและสาธารณะ
- มีผู้นำทางสังคมรณรงค์เพื่อให้ลดการฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยที่ไม่จำเป็นเล็กแฉ่งร่าแฉ่งรวย (ควรให้เห็นว่าเป็นสิ่งน่าละอาย) สร้างนิสัยประหยัดพอกินพออยู่อย่างเหมาะสมของแต่ละครอบครัว เลิกการโฆษณาเหว้าและเลิกลงภาพลามกในสื่อสาธารณะ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการฆ่าซึมขึ้นเด็กผู้หญิงเล็ก ๆ จำนวนมาก

การแก้ปัญหาเพื่อส่งเสริมให้สมาชิกในครอบครัวทุกคน เด็ก พ่อ แม่ คนชรา ฯลฯ ได้มีโอกาส มีเวลาให้ครอบครัวทำบทบาทในการพัฒนาจิตใจได้นั้นต้องทำให้ผู้นำต่าง ๆ ที่กุม

ทรัพยากรและอำนาจได้เข้าใจว่าบทบาทการเป็นผู้นำของสังคมนั้น แตกต่างกับการเป็นผู้จัดการทางวัตถุ ผู้นำต้องสามารถชีวิธชีวิตที่ดีงาม เป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตให้คนในชาติ ผู้นำต้องสามารถสร้างแรงบันดาลใจ ให้คนในสังคม มุ่งมั่นสู่ชีวิตที่ดีงามร่วมกัน ผู้นำต้องเข้าใจในสาระสำคัญของชีวิตว่าความสุขของคนนั้นไม่ใช่มาจาก “การได้” ความสุขของคนในสังคมนั้นมาจาก “การสร้างสังคม” และ “การให้” การทิ้งการวางสิ่งไร้สาระในชีวิต อันจะนำมาสู่ความสุขอย่างยั่งยืน

พระพุทธเจ้าและศาสดาต่าง ๆ เป็นตัวอย่างของผู้นำที่ดีที่จะเตือนใจ เตือนสติ ให้เราประพฤติตาม